

Заяць Т.А.,

д.е.н., професор

Павлачек Л.В.,

аспірант, Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України

ФІНАНСОВО-КРЕДИТНА СКЛАДОВА СУЧАСНОГО МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ

Визначено дієві важелі фінансово-кредитного забезпечення зайнятості населення, які сприяють підвищенню її рівня та оптимізації структури. Особливу увагу надано розвитку нових напрямів, зорієнтованих на забезпечення продуктивної зайнятості населення.

The efficient levers of financial and credit providing of population employment, which promote the increasing of its level and optimizing of its structure, have been determined. Special attention is given to development of new directions, which are focused on productive employment providing.

Вступ. Фінансово-кредитне забезпечення відіграє провідну роль в організаційно-економічному механізмі забезпечення зайнятості населення, оскільки охоплює важливі для її розвитку економічні важелі (інвестиції, кредити, податки, амортизацію, прибуток, економічні фонди). Їх значення важко переоцінити – це базис оновлення діючих робочих місць, створення нових продуктивних робочих місць, розвитку самозайнятості населення.

Мета статті полягає у визначенні дієвих фінансово-кредитних інструментів, спроможних забезпечити стимулювання зростання місткості сфери зайнятості – з одного боку, та фінансову підтримку тих категорій населення, які прагнуть реалізувати пропозицію власної робочої сили, – з іншого.

Виклад основного матеріалу. Зниження інвестиційного потенціалу держави чи окремого її регіону спричиняє стагнаційні чи руйнівні процеси у зайнятості населення, а відтак погіршує матеріальне становище найбільш вразливих верств населення. Динамічно зростаюча економічна система з потужним інвестиційним потенціалом створює сприятливі умови для ефектив-

ної зайнятості населення. Саме з цієї причини ситуацію з зайнятістю населення вважають відзеркаленням благополуччя країни. В Україні, на жаль, не розроблено державну систему інвестиційних пріоритетів у цій сфері, внаслідок цього відсутні й орієнтири у сфері зайнятості населення, а модернізація робочих місць не перетворилася на постійно здійснюваний процес.

Основними передумовами успішної реалізації фінансово-кредитного забезпечення зайнятості населення є:

- постійний моніторинг трудових орієнтирів населення, обсягів руху робочої сили між територіями та окремими галузями економіки, а також своєчасна розробка засобів забезпечення зайнятості населення на нових мотиваційних засадах;

- оцінка потенціалу зайнятості населення, його мотиваційних засад як основи визначення стратегічних напрямів та конкретних засобів державного регулювання зайнятості населення;

- визначення залежності основних параметрів зайнятості населення відносно змін в обсягах інвестицій, що свідчить про узгодженість інвестиційної політики та політики зайнятості;

- спрямування інвестиційних потоків у сфері пріоритетного розвитку, які дають змогу підвищити загальний рівень зайнятості населення;

- залучення достатніх за обсягом іноземних інвестицій та їх оптимальний територіально-галузевий розподіл.

Фінансово-кредитні засади зайнятості населення належить до непрямих методів державного впливу, оскільки суб'єкти цих відносин зберігають вільний вибір економічної поведінки. За політики державного протекціонізму ефективність цих методів зростає, що дає змогу забезпечувати соціальну стабільність, підтримувати необхідний рівень життєзабезпеченості населення, сприяти створенню малих і середніх підприємств. У цьому зв'язку слід підкреслити важливість для розвитку сфери зайнятості населення загального стану фінансової системи країни.

Застосування ефективних фінансово-кредитних важелів дає змогу створити умови, які спонукають суб'єктів ринку праці діяти у необхідному напрямі. До них належать такі інструменти:

- фінансування інвестиційних проектів та програм, що забезпечують створення нових робочих місць та визначають структуру зайнятості населення;

- використання важелів грошово-кредитної політики, зорієнтованих на регулювання грошового обігу і ставки за кредитами з метою стимулювання розвитку економіки та відповідних секторів зайнятості;

– застосування важелів фіскальної політики як засобу державного регулювання зайнятості, що передбачає визначення видів податків і податкових ставок, а також надання податкових пільг окремим суб'єктам з метою впливу на інвестиційний клімат та рівень зайнятості населення;

– реалізація ефективної політики оплати праці як одного із стратегічних напрямів державного впливу на зайнятість населення.

Державне фінансування інвестиційних проектів та програм залежить від такого параметра бюджетної політики, як співвідношення державних видатків на поточні та капітальні потреби. Вважається, що державні інвестиції позитивно впливають на темпи економічного зростання, за їх допомогою може змінюватися норма нагромадження, її рівень та динаміка [1, с. 147]. Проте відсутні дослідження, які б доводили вищу ефективність державних інвестицій у сферу зайнятості населення порівняно з іншими джерелами. За оцінками науковців, державні інвестиції не повинні бути надмірними (на рівні 2 % ВВП) і спрямовуватися переважно в розвиток інфраструктурних об'єктів, стимулюючи тим самим приватні інвестиції [2, с. 18].

Усталеним явищем української економіки є бюджетні неплатежі і неплатежі між підприємствами, внаслідок чого навіть з'явився термін "віртуальний бюджет і ВВП [3, с. 30]". Адаптуючись до цих умов, господарські структури вимушені використовувати взаємозаліки, бартер, що спотворює реальну основу фінансування економічного розвитку, у тому числі стосовно зайнятості населення. Звужує державні доходи і тіньова економіка, що спричиняє неузгодженість соціальних зобов'язань держави та акумульованих у бюджеті коштів. Все це доводить необхідність модернізації фінансово-кредитної сфери, піднесення її ролі в економічному зростанні, вирішенні проблем зайнятості населення, збільшення їх доходів.

Відносно розвитку сфери зайнятості населення основні завдання її фінансово-кредитного забезпечення зайнятості полягають у такому:

– підвищення попиту на робочу силу та його оптимізація в усіх секторах економіки на основі модернізації діючих робочих місць та створення нових високопродуктивних;

– формування конкурентоспроможної робочої сили, яка володіє високим професійно-кваліфікаційним потенціалом, передовими методами маркетингу та менеджменту;

– сприяння успішній інтеграції національної робочої сили в глобальний простір;

– підвищення якості життєдіяльності населення на основі зростання соціальних стандартів.

На основі фінансово-кредитного забезпечення зайнятості виникає система відносин між державою, найманими працівниками, суб'єктами господарювання, безробітними; їх розвиток значною мірою залежить від фінансового потенціалу території, який є неоднорідним за своїм складом. Поточні ресурси використовуються для забезпечення життєдіяльності регіону (соціальний захист населення, бюджетні витрати на утримання установ тощо). Інвестиційні ресурси забезпечують розвиток регіону (капітальне будівництво, інвестиційні проекти, розвиток соціальної інфраструктури).

Для фінансово-кредитного забезпечення зайнятості населення важливе значення мають як інвестиційні ресурси, так і поточні, причому у цей процес залучається бюджет території, ресурси суб'єктів господарювання різних форм власності, кошти населення, довгострокові кредити банківських установ, іноземні інвестиції. На розвиток сфери зайнятості негативно впливає обмеженість коштів місцевих бюджетів, низька інвестиційна привабливість території та рентабельність виробництва. У перспективі, враховуючи реалізацію курсу на демократизацію економічних відносин, значення місцевих бюджетів у реалізації політики зайнятості населення істотно зростатиме. Як фонди фінансових ресурсів, призначені для успішного виконання функцій органами місцевого самоврядування, місцеві бюджети вже сьогодні повинні відігравати активну роль у місцевому розвитку.

Можливості фінансово-кредитного забезпечення зайнятості населення значною мірою залежать від розвиненості фондового та кредитного ринків. Внаслідок недостатнього розвитку фондового ринку в Україні його роль у кредитуванні проектів розвитку зайнятості населення є обмеженою; більш розвиненими є структури кредитної системи, представлені банками, фінансовими компаніями, страховими, інвестиційними фондами. Необхідно зазначити, що в умовах глобалізації змінюються роль і функції фінансових ринків, у тому числі і в плані впливу на зайнятість населення. Слушним є висновок про те, що фінансові ринки "спочатку обслуговували реальний сектор економіки, але поступово набули самостійного значення. Про це свідчить їх значне кількісне зростання, а також багатократне збільшення можливостей одержання прибутку від операцій з фінансовими інструментами. На міжнародному ринку не реальний сектор формує фінансову сферу, а навпаки, фінансові ринки часто визначають стан реальної економіки" [3, с.29].

Об'єктами інвестування є робочі місця як фундамент економіки та робоча сила як найбільш мобільний елемент цієї системи. Джерелами формування основних інвестиційних потоків виступають кошти державного і місцевих бюджетів, власні кошти підприємств, іноземне інвестування, кредити банків тощо; їх значення для розвитку сфери зайнятості змінюється внаслідок зміни пріоритетів державної соціально-економічної політики.

Важливе значення для визначення пріоритетів державного регулювання попиту на робочу силу має структура джерел інвестицій в основний капітал. Її розгалуженість забезпечує усталеність вкладень в основний капітал, збільшення якого за ланцюговою реакцією сприяє зростанню загальної потреби у ресурсах праці.

Інвестування основного капіталу – це безперервність відтворювальних процесів в економічній системі, основа структурної модернізації, високих темпів економічного та соціального розвитку. Державне забезпечення цих процесів повинно розглядатися як основна передумова забезпечення високого рівня зайнятості населення.

У 2000-2006 рр. інвестиції в основний капітал (у фактичних цінах) зросли на 34,5 %. В їх структурі переважають власні кошти підприємств та організацій, які щорічно збільшуються, досягнувши у 2006 р. 72337 млн. грн. Звертають на себе увагу зростаючі обсяги кредитів банків та позик, що відображає загальну активізацію банківської діяльності протягом останніх років та її спрямування на задоволення фінансових потреб економічних агентів.

В цілому такі зміни відповідають ринковим перетворенням, що передбачають посилення інвестиційних позицій окремих суб'єктів ринку. Відповідно до такої структури джерел інвестування повинен активно розвиватися інвестиційний менеджмент з тим, щоб сприяти опануванню на практиці нових нетрадиційних методів реалізації інвестиційної політики.

Пріоритетним об'єктом інвестування має бути процес модернізації робочих місць – нагромадження морально застарілих та фізично спрацьованих робочих місць потребує їх активного виведення з економічного обігу та переведення в категорію економічно діючих з метою пожвавлення виробництва та зниження соціальної напруги на ринку праці. Вирішення цієї проблеми вимагає збільшення обсягів інвестицій, цільового використання коштів.

Необхідно посилити регулюючу функцію держави щодо забезпечення ефективного виконання програм стимулювання інвестиційної діяльності з метою створення нових, економічно виправданих робочих місць. Наразі інвестиційна діяльність держави в Україні є надзвичайно низькою. В структурі джерел фінансування капітальних інвестицій власні кошти підприємств та організацій становлять 56,9 %, кошти державних та місцевих бюджетів – 8,4 % (у тому числі місцевих – 50 %), кредити банків – 14,1 %, іноземні інвестиції – 2,9 %, кошти вітчизняних інвесторів – 1,3 %.

Протягом останніх років на розвиток сфери зайнятості спрямовувалося не більше 0,6 % валового внутрішнього продукту (для порівняння – у Японії та США для цих цілей виділяється 1%, у Данії 5%). Політика країн Європейського Союзу формується таким чином, щоб стимулювати до самостійного працевлаштування якомога більшу чисельність населення і скоротити кількість осіб, які претендують на державну допомогу. Тим самим держава прагне допомогти їм краще інтегруватися у сучасне життя, захистити майбутні пенсії [4, с. 94-95]. У Франції створено механізм, що використовує податкову політику як інструмент створення нових робочих місць і розширення неповної зайнятості [5, с. 79]. Розвиток інформаційних та комунікаційних технологій у розвинутих країнах дає змогу широко використовувати такі нетрадиційні форми зайнятості, як надомна, короткострокова, субпідрядна. У країнах Європейського Союзу поступово зростає чисельність працівників, зайнятих неповний робочий день. В Японії робочі місця на умовах неповного часу складають чверть від загальної кількості, у США – близько третини [6, С.39].

Однією з причин того, що велика кількість робочих місць у промисловості України незадіяна у виробництві, є збитковість або не конкурентоспроможність самих підприємств, неефективне регулювання їх діяльності з боку держави. Чинником такої роботи підприємств є відсутність адаптованих до ринкових умов відносин між підприємствами та державою. На сьогодні більшість великих державних підприємств мають обтяжену допоміжну та обслуговуючу сфери виробництва з низьким технічним оснащенням. Результатом їх функціонування у складі підприємств є збільшення витрат на кінцеву продукцію, яке супроводжується зростанням цін, падінням конкурентоспроможності та прибутковості.

Для сучасних підприємств, що втратили державне фінансування (навіть для тих, що працюють успішно), утримання

непрофільної інфраструктури обходиться досить дорого і часто стає причиною погіршення їх фінансового стану. Більшість великих підприємств диверсифіковано – різні види продукції випускаються в технологічно незв'язаному режимі, внаслідок чого проблеми із збутом одного або кількох видів продукції лягають тягарем на собівартість, а це призводить до неконкурентних цін та низької прибутковості або навіть збитковості.

Таким чином, основними причинами незадовільного фінансового забезпечення сфери зайнятості населення виступають:

- не відпрацьованість державних механізмів впливу на зайнятість населення, відсутність повної інформації щодо їх реального стану, рівня використання, продуктивності;

- слабкість фінансового механізму підтримки робочих місць у реальному секторі економіки;

- відсутність стимулюючих механізмів щодо модернізації робочих місць, вкладення коштів приватного сектора економіки у цю сферу відповідно до визначених державою пріоритетів соціально-економічного розвитку;

- нерозвиненість програмно-цільових методів кредитування процесів створення нових робочих місць у перспективних сферах господарювання, наукомістких та конкурентоспроможних галузях економіки;

- недостатня увага до проблем модернізації робочих місць, створення нових робочих місць з боку місцевих органів влади, які не використовують повною мірою надані їм можливості стосовно стимулювання цих процесів;

- відсутність механізмів ефективної трансформації заощаджень населення в інвестиційні ресурси, спрямовані в розвиток територіально-галузевої системи робочих місць;

- обмежені можливості інвестиційного менеджменту, який здебільшого спирається на традиційні джерела капіталовкладень, контрольовані міністерствами та відомствами.

Проведений аналіз використання робочих місць доводить необхідність посилення державного втручання у сферу зайнятості населення, насамперед у процес формування територіально-галузевої системи робочих місць. Важливість цього аспекту посилюється у зв'язку з розгортанням процесів економічної глобалізації, коли активізується рух робочої сили та посилюються міграційні переміщення населення. Намагання країни інтегруватися в європейський простір вимагає керованості руху робочої сили, забезпечення її зайнятості з метою поступового запровадження європейських соціальних стандартів. Крім того, здійснювані трансформації об'єктивно зумовлюють

втручання держави в цю сферу з метою забезпечення рівноваги на ринку праці, першочергового створення робочих місць для соціально вразливих верств населення.

В сучасних умовах переважає опосередкований вплив на зайнятість населення, тобто держава впливає на розвиток окремих сфер господарювання, згортаючи чи стимулюючи економічну діяльність. Суб'єкти ринку праці, використовуючи незадоволений попит на товари і послуги, сприяють формуванню нових сегментів. На етапі трансформаційних перетворень важливо підтримувати істотний вплив державних органів управління на сферу зайнятості населення, враховуючи значну кількість невирішених проблем, збереження невизначеності та ризику.

Інвестиційні параметри значною мірою залежать від соціально-економічної ситуації в країні чи регіоні, рівня інвестиційної активності господарюючих суб'єктів. Необхідно враховувати реальні фінансові можливості держави, потужність основних фінансових потоків, їх диверсифікованість. Державна фінансова підтримка окремих сфер економічної діяльності має бути економічно доцільною, оскільки у протилежному випадку можуть виникнути утриманські настрої. Інвестування конкретних проєктів зайнятості повинно мати цільовий характер – підтримка малого і середнього бізнесу, стимулювання продуктивних форм самостійної зайнятості населення, оптимізація структурних характеристик зайнятості та інше.

Пріоритетне фінансово-кредитне забезпечення інноваційної діяльності дозволить підвищити рівень зайнятості у наукомістких сферах господарювання та конкурентоспроможність робочої сили. Необхідно прагнути до того, щоб інноваційні засади охоплювали усі без винятку аспекти забезпечення трудової діяльності – умови праці, техніко-технологічний рівень робочих місць, професійно-кваліфікаційний рівень працівників. Суб'єкти господарювання повинні брати активну участь у підтримці на належному рівні організацію трудової діяльності населення. Необхідно зазначити, що з прийняттям Закону України "Про інноваційну діяльність" створені необхідні передумови для формування інноваційного потенціалу країни – зокрема, передбачено надання податкових пільг підприємствам зі статусом інноваційних; передбачено державне стимулювання фінансово-кредитних установ, що інвестуватимуть кошти в інноваційні проєкти.

Судячи з особливостей фінансово-кредитного забезпечення інноваційної діяльності, основними перешкодами на цьому шляху є:

– не відпрацьованість механізму оцінки та нормативної регламентації прав власності на інновації, стимулювання активного використання в господарському обігу об'єктів інтелектуальної власності;

– відсутність механізмів комерціалізації інтелектуальної власності на основі розвитку ринку об'єктів інновацій, захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності;

– не розгалуженість регіональної мережі консультаційних пунктів з оформлення прав інтелектуальної власності, залучення венчурного капіталу для фінансування комерціалізації прав інтелектуальної власності.

Нові стимули для розвитку інноваційної зайнятості на основі прискорення інноваційного циклу повинно надати створення нових науково-технічних центрів, у яких представлені висококваліфіковані групи працівників, науково-виробничі об'єднання, фінансово-промислові групи, потужні наукові центри. Інтенсивний розвиток таких центрів тісно пов'язаний з необхідністю подолання технологічного відставання країни від розвинених країн світу, посилення взаємодії між наукою, виробництвом, розвитком освіти. Проблемним питанням є доцільність надання пільгового податкового режиму регіонам, галузям, окремим товаровиробникам. Така практика забезпечує їм певні конкурентні переваги, які не завжди використовуються на користь загального економічного прогресу. У вирішенні цієї проблеми необхідно виходити з національних інтересів, які враховують пріоритетність сфери господарювання, її прибутковість та інші чинники.

Література

1. Василик О.Д. Теорія фінансів. – К.: НІО С, 2000. – 416 с.
2. Зимовець В.В. Структура державних видатків на економічне зростання: теоретичний аспект // Економіка та держава. – № 6. – С. 17-20.
3. Череп А.В. Особливості розвитку сучасної фінансової системи в ринкових умовах // Економіка та держава. – 2006. – № 6. – С. 28-30.
4. Чубарова Т.В., Исаченко Т.М. Европейський Союз и проблемы социальной защиты населения стран-участниц // Труд за рубежом. – 2000. – №3. – с.86-105.
5. Лукьянова Г.И. Трудовые отношения в современной Франции // Труд за рубежом. – 2004. – №3. – С. 65-82.
6. Говорова Н. Занятость в постиндустриальном мире // Мировая экономика и международные отношения. – 2003. – №12. – С.35-41.